

Kdy začíná Listopad?

Válečná tvorba Františka Listopada a její ohlas u dobové kritiky

Dagmar Vobecká

ABSTRACT

The early works of František Listopad and their critical reception

The primary objective of this study is to consider the Czech poet, publicist, essayist, director and pedagogue, František Listopad, and to describe and understand his early work in the context of the period at the time of World War II. Unfortunately, his writings still today remain almost unknown in the Czech Republic. He contributed to the history of Czech journalism when he, along with his friends, established *Mladá fronta* Journal that has been published regularly since its inception. He may be associated with this event more than with his literary and cultural contributions which were created in the 1940s in the former Czechoslovakia and in the following years in France and Portugal. In 1948, he left Czechoslovakia and travelled to post-war Paris and Porto and finally settled down in Lisbon, Portugal. This study attempts to assemble the important events in Listopad's life until 1948 and review them together with particular pieces of his literary work and its critical reflection as well.

KEYWORDS

František Listopad; Early Work; Poetry Collections; Short Prose Collections; Dynamoarchism; *Mladá fronta* Journal.

KLÍČOVÁ SLOVA

František Listopad; raná tvorba; básnické sbírky; sbírky drobné prózy; dynamoarchismus; *Mladá fronta*.

1.

František Listopad je představitelem generace básníků narozených na začátku první republiky a zároveň v době mezi dvěma světovými válkami, kteří zažili nacistickou okupaci a v obavách z dalšího nastupujícího totalitního režimu odešli po únoru 1948 z Československa do exilu. Charakterizují ji výrazy z literárního slovníku Jaroslava Durycha, Ivana Slavíka nebo právě Františka Listopada: bloudící duše, generace rozptýlená,¹ básník dvojdomý, kolikerý.² V poválečné Evropě a později i za oceánem hledali nová bydliště, pracovní příležitosti a dříve či později, bylo-li to možné, i cestu k vlastní literární tvorbě. Někteří z této cesty odbočili, jiní se jí vzdali docela a ještě jiní našli vícero možností, způsobů a jazyků jak se umělecky vyjádřit. K těm patří František Listopad.

Díky souhře náhod našel svůj domov na západní výspě Evropy, v Portugalsku. Daleko za hranicemi Československa nebyl pro uplatnění českého elementu a češtiny prostor příliš široký, a Listopad byl nucen přizpůsobit se novému domovu. I přes velkou geografickou vzdálenost a minimální styky s krajany udržoval vazbu na české prostředí alespoň tím, že česky psal. Zpočátku pro exilová nakladatelství, ale postupem doby stále více pro sebe a tedy „do šuplíku“. Čtenářům ve staré vlasti nebyly od roku 1948 žádné jeho texty přístupné, avšak po změně režimu v roce 1989 začal Listopad hojně vydávat. Čtenářům nabídl nejen svou nejnovější poezii, ale také dílo psané v exilu či souborně sbírky z doby před odchodem v roce 1948. Přesto si širší veřejnost cestu k němu hledala spíše obtížně. Jeho tvorba zůstává stále více méně neznámá a bez hlubšího zájmu také odborné veřejnosti.

2.

Vývoj reflexe díla Františka Listopada od roku 1948 odpovídá politicko-spoločenským poměrům v Československu druhé poloviny 20. století. Jeho jméno se objevilo v roce 1964 v bibliografii Jaroslava Kuncce *Česká literární bibliografie 1945–1963*, ovšem až ve svazku *I. A–M dodatky*. V tomto období začínala oficiální literární historie připouštět existenci exilových spisovatelů a jejich nové tvorby:

- 1) SLAVÍK, Ivan. *Rozptýlená generace* (skripta, 1990). Slavík ve své studii takto označil generaci českých křesťanských spisovatelů narozených kolem roku 1920, kteří vystoupili na veřejnost po skončení druhé světové války.
- 2) František Listopad těmito slovy rád charakterizoval své široké pole působnosti, navíc v několika různých jazycích (srov. HORÁČKOVÁ 2007a). Dvojdomí je často přisuzováno rovněž Janu Čepovi či Viktoru Fischlovi.

několik jmen, nikoli však Listopadovo, bylo zahrnuto do hesláře *Slovníku českých spisovatelů* editorů Rudolfa Havla a Jiřího Opelíka. Rozšířené vydání tohoto slovníku, které bylo plánováno na rok 1972, již po změně politické situace nebylo možné. Koncem sedmdesátých let byl pod editorským vedením Jiřího Brabce sestaven a v Edici Petlice vydán *Slovník českých spisovatelů* s podtitulem *Pokus o rekonstrukci dějin české literatury 1948–1979*, roku 1982 jej vydalo nakladatelství SIXTY-EIGHT PUBLISHERS CORPORATION v Torontu a pod názvem *Slovník zakázaných autorů 1948–1980* vyšel roku 1991 už oficiálně také v Československu; hesla obsahují stručnou biografickou informaci, nekomentovaný výčet děl a jejich vybrané recenze, tímto způsobem je uvedena ve všech vydáních také osobnost Františka Listopada. Mezi lety 1979 a 1980 sestavil a v tehdejší Západní Německu o rok později vydal Karel Hvižďala knihu rozhovorů s českými spisovateli-exulanty *České rozhovory ve světě*, jejíž některé výtisky sice pronikly i do Československa, ale k širší čtenářské veřejnosti se kniha dostala až prostřednictvím domácího vydání v roce 1992 a podruhé v roce 2013; v posledním vydání jsou profily zpovídaných osobností doplněny a aktualizovány. Hvižďala se pokusil sestavit ucelený obrázek generace spisovatelů druhé poloviny 20. století, kteří v zahraničí nemohli používat svůj rodný jazyk. Listopad v odpovědích vzpomíná na důležité životní mezníky, osobnosti, s nimiž se setkal, píše o svých literárních inspiracích a místech, jimiž v cizině prošel. Kniha *Prvních dvacet let* (Host, Brno 2008), kterou sestavil Michal Příbáň, se zabývá dějinami literárního exilu v období 1948–1968; Listopada zmiňuje v několika souvislostech – jako básníka, oceněného esejistu či příspěvatele do exilových časopisů a antologií, největší pozornost věnuje sporu o sbírku *Umazané povídky* z poloviny padesátých let, která vyvolala mezi exilovou kritikou rozporuplné reakce.

V *souřadnicích volnosti* (Academia, Praha 2008), rozsáhlém díle zabývajícím se vývojem moderní české literatury devadesátých let, je v kapitole Otevřená dekáda zařazen Listopad ke generaci literátů narozených okolo roku 1920 a postižených zákazy hned po únoru 1948. V části věnované poezii jsou pod jeho jménem uvedeny tři sbírky současných básní, které v devadesátých letech v Čechách vydal; výčet doprovází stručná souhrnná charakteristika poetiky. Navažující díl *V souřadnicích mnohosti* (Academia, Praha 2014), který pojímá první dekádu jednadvacátého století, doplňuje výčet Listopadova díla o další dvě nové sbírky, opět s velmi stručným výkladem. Listopad nepatří k nejvýznamnějším autorům, a proto není mezi interpretačními studii jeho dílo zastoupeno.

Čtyřdílné akademické *Dějiny české literatury 1945–1989* (Academia, Praha 2008) jej uvádí v kapitole Spojité prostory – poezie v exilu a samizdatu, v kapitole

s názvem Poezie plynutí času, paměti a návratů. Část básníků, ať již setrvali ve vlasti nebo odešli do ciziny, hledala v poezii útěchu v osobní situaci – básnické slovo pro ně bylo možností jak navázat kontinuitu s vlastní minulostí. Autoři slovníku upozorňují, že Listopad pobýval v několika rozdílných kulturách: české, francouzské a portugalské. Jako příznačné rysy jeho poezie uvádějí torzovité obrazy s množstvím zámlk, alogická spojení dokumentující chaotičnost a nejednoznačnost reality, v další charakteristice pak eliptickou výstavbu básní, koncentraci na mnoho konkrétních detailů a „složitě hledání identity v roztržitém a bortivém světě“ (JANOUSEK 2008: 253–254).

Kolektiv autorů *České literatury od počátků k dnešku* (Lidové noviny, Praha 2013) zařadil Listopada do podkapitoly Exil. Pojednává se v ní o problémech exulantů, které nastaly kvůli značně omezenému českému publiku v zahraničí a asimilačnímu tlaku, jemuž byli vystaveni. Nové podmínky na ně působily různě. Někteří přestali se ztrátou domácího kulturního zázemí psát nebo se orientovali na jinou uměleckou či společenskou oblast (Karol Sidon), jiní začali psát v jazyce svého nového působiště (Ludvík Aškenazy, Věra Linhartová, Jan Novák) nebo se stali dvojjazyčnými (srov. LEHÁR 2013: 885–886). Na tomto místě v knize je uveden v závorce František Listopad vedle Gabriela Lauba, Ivo Fleischmanna, Milana Kundery, Viktora Fischla a Ladislava Grosmana.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945 (I., Praha 1995, 2. doplněné vydání tamtéž 1999, II. tamtéž 1999, ed. Pavel Janoušek) a *Slovník české literatury po roce 1945*, který Ústav pro českou literaturu AV ČR zveřejnil v elektronické podobě, uvádí Listopadovy nejdůležitější životopisné údaje, chronologicky uspořádaný přehled jeho umělecké činnosti, výklad literární tvorby a úplnou bibliografii knižně publikovaného díla; připojeny jsou další výběrové zdroje jako studie a články, vč. soupisu recenzí a rozhovorů. Po faktografické stránce byla tištěná podoba *Slovníku* uzavřena v roce 1995; elektronické heslo bylo naposledy upraveno roku 2019, dosud bohužel nezaznamenalo úmrtí Františka Listopada 1. října 2017. Rovněž *Slovník českých spisovatelů* (Libri, Praha 2002) zpracovaný za redakčního vedení Věry Menclové uvádí na svých stránkách heslo František Listopad. Opět jsou uvedena biografická a bibliografická fakta a jednotlivé sbírky jsou provázeny stručným výkladem.

V roce 2000 natočil scenárista a režisér Jiří Němec hodinový dokumentární pořad *Básník František Listopad*, který „přibližuje osobnost a poezii jednoho z předních českých básníků tohoto století“ (KRAFL 2006). V České televizi vznikl roku 2012 v rámci cyklu výpovědí osobností k tématům, která formují českou společnost, krátký dokument s názvem *Vzkaz*.

Na Univerzitě Palackého v Olomouci sepsala v roce 2014 Petra Kubálková bakalářskou práci s názvem *Brněnské režie Františka Listopada po roce 1990*. Autorka se věnovala analýze dvou divadelních inscenací, *Jak chtěl Kryštof Kolumbus přejít na protější chodník* z roku 1991 a *Vzhůru do pekla* z roku 1995. Cílem bylo rozšířit povědomí o divadelních režiiích doplněné o životopisná data, která autorka získala také díky osobní návštěvě u Františka Listopada v Portugalsku.

Shrnující samostatná práce o něm dosud nevznikla.

3.

Do české literatury vstoupil František Listopad na počátku čtyřicátých let jako publicista pod svým vlastním jménem Jiří Synek. Od přelomu podzimu a zimy 1940 mu různé noviny a časopisy otiskly první drobné příspěvky: několik fejetonů, sloupků, povídek a básní. Tradovanou chybou autorů odborné literatury a vydavatelů Listopadova díla je uvádění mylného údaje o literárním debutu v roce 1939. Navzdory ne zcela spolehlivým informacím z různých vzpomínkových rozhovorů lze za Synkův doložený literární a novinářský debut považovat povídku Cihelna, kterou dne 24. listopadu 1940 otiskl na straně 10 deník *Národní listy* a kterou odvysílal také Český rozhlas. V následujícím roce přinesly tytéž noviny povídku Fabrička Zdenka a později v jedné z nedělních příloh *Povídky z města* – šest kratičkových lyrických textů, z nichž Suknička a Slonová věž později vešly do knižní sbírky *Malé lásky* (J. Otto, Praha 1946), a fejeton Záhyb řeky.

První Listopadovy básně se objevily nejspíše v deníku *České slovo*.³ Začínající básník je nosil přímo Josefu Horovi, který vedl kulturní rubriku těchto novin v letech 1929–41 (LISTOPAD 1947a: 108–111).

České slovo se zdá být v Listopadových vzpomínkách spojeno ještě s jednou důležitou událostí – se vznikem jeho pseudonymu. „Na to si pamatuju přesně, roku 1940.⁴ Přišel jsem do redakce Českého slova za přítelem Jiřím Valjou⁵ a tam, u výtahu páter-noster, se to jméno narodilo z nápadu. Možná že byl listopad. Zeptal jsem se Valji: Co kdybych si dal jméno Listopad? A on říkal: To je

3) Dosud se nepodařilo spolehlivě prokázat, že by v deníku *České slovo* byly verše Jiřího Synka otištěny, navíc dříve než jeho drobná próza na jiných místech. Nadále je tedy považována za jeho literární debut povídka Cihelna.

4) František Listopad uvádí rok vzniku svého pseudonymu 1940, do podzimu 1941 však publikoval stále pod jménem Jiří Synek. Je možné, že se v rozhovoru spletl, nebo šlo v roce 1940 skutečně jen o nápad, který realizoval až později.

5) Jiří Valja, vlastním jménem Josef Bubeník (1914–1967) – kulturní redaktor *Českého slova*, *Lidových novin*, překladatel, prozaik.

výborný! Valja se jmenoval původně Bubeník a tvrdil, že autor se má trochu skrývat, za civilní jméno i to umělecké“ (HORÁČKOVÁ 2007b). S pomocí pseudonymu se Listopad mohl chtít zbavit pohledu na protekčního potomka rodiny nakladatele Adolfa Synka. Pravděpodobnějším důvodem však mohla být potřeba ukrýt se za nové jméno před německými protektorátními úřady kvůli svému židovskému původu.

Od dubna roku 1941 začal Jiří Synek ještě pod vlastním jménem publikovat v příloze *Lidové noviny dětem* básničky, pohádky a povídky pro malé čtenáře; vycházely zde do 7. září. V *Kinorevue* se objevila črta, vzniklá z náhodného letního setkání novináře Jiřího Synka a houslisty Evžena Prokopa – představuje čtenářům nadaného mladého hudebníka a současně začínajícího herce. V srpnu 1941 informoval tisk v přehledu rozhlasových pořadů o vysílání fejetonu Jiřího Synka Jak se stanu přispěvatelem novin.⁶ V neděli 5. října 1941 se nacházela v programu informace o vysílání fejetonu O lidech nenucených, plachých a jiných⁷ také autora Jiřího Synka, ale dne 16. listopadu 1941 v dopoledních hodinách přineslo dle programu v tisku rozhlasové vysílání nedělní sloupek Mezi podzimem a zimou,⁸ pod kterým byl již podepsán František Listopad. Právě tato nepatrná zmínka představuje první dosud nalezený doklad o existenci nového pseudonymu začínajícího novináře. Listopad jej pravděpodobně poprvé použil v listopadu, měsíci mezi podzimem a zimou. Žádný další text autora Jiřího Synka z následující doby se již nepodařilo doložit. Pokud během války a let pozdějších publikoval, pak pouze pod jménem František Listopad.

V době okupace žil Listopad v Praze, avšak ilegálně, pod pseudonymem a bez dokladů. Od roku 1941 působil v domácím odboji a skrýval se před gestapem. Jeho básně však mohly být, díky novému jménu, v některých periodikách otiskovány. V revue *Řád* se objevily verše, které připsal své lásce René Zachovalové (Modlitba křivá) a několika dalším přátelům.⁹ Nebylo náhodou, že své literární příspěvky posílal Listopad právě do zmíněného měsíčníku *Řád*.¹⁰ Tradiční katolická revue pro kulturu a život otevřela během protektorátu své stránky také básníkům, prozaikům, literárním teoretikům a kritikům jiného zaměření. Publikáční prostor zde našli např. Ivan Andrenik, Josef Červinka, Jan Grosman,

6) Např. *Národní politika* nebo *Český deník*.

7) Informace v novinách *Zlín*, 1941, s. 9.

8) Informace v novinách *Zlín*, 1941, s. 10.

9) Dedikované básně se staly součástí Listopadovy první sbírky *Sláva uřknutí* (1945).

10) Časopis *Řád* vydávalo v letech 1932–44 nakladatelství Vyšehrad za finanční podpory královéhradecké diecéze.

V době okupace vedl měsíčník Fr. Lazecký s redakčním kruhem, později J. Hertl; odpovědný redaktor byl V. Renč; mezi pravidelné přispěvatele patřili K. Bochořák, J. Durych, Jos. Kostohryz, Fr. Křelina, Vl. Vokolek a mnozí další.

František Hrubín, Jaroslav Morák či Jiří Šotola. Listopad uvedl v revue své verše a recenze poprvé v roce 1942 ve 4. čísle. Poté následovaly nejen další básně, ale též kritické články o dílech českých autorů (např. básníků Josefa Hiršala a Jiřího Václava Svobody, Milady Součkové, Emanuela Jindřicha Popery, Marie Glabazňové či prvotiny *Básně Oldřicha Kryštofka*) a recenze (románů Miroslava Hanuše a Josefa Heyduka, souboru povídek Františka Jakubova a biografie Rudolfa Deyla *Milován a nenáviděn* o herecké legendě Vendelínu Budilovi). Listopad recenzoval v *Řádu* rovněž překladovou literaturu (mj. knihu hamburského novináře O. E. Kiesela, výbor z Rilkeho knihy *Larenopfer* či verše vlámského básníka kněze Guido Gezella). Jeho kritické články o české i přeložené literární tvorbě vycházely v *Řádu* ještě v roce 1943; posledním zde uveřejněným textem byla v 7. čísle recenze prozaické prvotiny staršího autora Jáchyma Blechty. V roce 1944 se jméno Františka Listopada již v *Řádu* neobjevilo a časopis byl téhož roku zastaven.

V období 1942–43 publikoval Listopad také v časopisu *Akord* (báseň Zarubaná, později se stane součástí první sbírky *Sláva uřknutí*, a prózu *Oblouk*). V roce 1944 se situace ukrývajícího se židovského autora v protektorátu ještě zhoršovala a jeho texty se v tisku objevovaly jen výjimečně: v *Lidových novinách* byly 2. března 1944 pod společným titulem *Zamilování* otištěny dvě povídky – *Autogramy* (později vložena do sbírky *Malé lásky*) a *Hygiena* – a 29. března 1944 pod titulem *Povídky v kostce* také dvě – *Bytná* a *Dvě dívky*. Většinu básní a povídek psal už jen „do šuplíku“ a s jejich vydáním byl nucen čekat do porážky nacistického režimu.

Pozoruhodné na Listopadových příspěvcích do protektorátního tisku je jejich žánrové i tematické rozpětí. Autor uveřejňoval vlastní básně zejména pro děti, krátké povídky, fejetony a črty, současně však sledoval literární tvorbu domácí i zahraniční (německou a vlámskou). Škálou svých prvních textů předznamenal šíři svých literárních zájmů tvůrčích, kritických i publicistických, kterou zachoval i v pozdější exilové „izolaci“.

4.

Pravděpodobně v roce 1943 vznikla v Praze na Malé Straně v domě u Glaubiců skupina mladých literátů Pětník. Založili ji Ivan Andrenik, Jan Grossmann,¹¹

11) Jan Grossman (1925–1993) – literární historik, kritik a editor, divadelní teoretik, dramatik a režisér. Jeho jméno

kteřý se stal jejím teoretickým mluvčím, Oldřich Kryštofek,¹² Jaroslav Viták a František Listopad. Se skupinou publikovali také René Zachovalová, Jaromír Hořec¹³ a Jaroslav Morák.¹⁴ Společně sestavili program nového směru, jež nazvali dynamoarchismus. Základní prohlášení vzniklo za okupace v roce 1944, zveřejněno – ve sborníku *Aktiv* – však bylo až roku 1946. Vydání *Aktivu* je nicméně paradoxně pokládáno za konec skupiny Pětník, či alespoň za její vážnou krizi.

Sborník *Aktiv*, jehož první a jediné číslo vyšlo v nakladatelství K. Synek v roce 1946, soustřeďoval některé umělce nastupující nové poválečné generace. Hořec a Listopad v něm představili dynamoarchistickou poezii, Andrenik prózu a ve studii Nové umělecké myšlení Jan Grossmann formuloval teoretické předpoklady tohoto směru (srov. JANOUŠEK 2006: 94–95). Sborník obsahoval většinou práce vzniklé koncem války. Společně s uvedenými literáty patřili k dynamoarchistům také výtvarníci Miroslav Hák¹⁵ a Jindřich Santar.¹⁶ Skupina zůstala nadlouho jednou z posledních, které byly zaštitěny veřejně publikovaným manifestem (srov. IBID.: 64).

Dynamoarchismus reagoval na válečné události. Poukazoval na rozmetání a ničení samozřejmých hodnot, jakými jsou svoboda a pravda. Odmítal bezpráví, útisk a lidskou nízkost. Uprostřed přetvářky, zbabělého dezertérství a přizpůsobivosti se hlásil k *pravdě*. Umění je cestou k pravdě, tedy cestou k životu. Dynamoarchisté chtějí budovat, chtějí rozbité a stržené, zbídačené a ponížené opět probudit k životu. Avšak proti této konstruktivní cestě obnovování a slepování rozbitého se chtějí dostat k jádru témat jejich rozkladem, výbuchem stlačené tvůrčí síly, demonstrované v básních, hudbě, myšlenkách, obrazech, sochách, tanci a činech. Spojením touhy po řádu a pokoji a zároveň touhy po dynamice a spontánnosti vzniká protikladný *dynamis archie* – dynamika pokojného vývoje (srov. *Aktiv* 1945–6).

se původně psalo Grossmann. V době vydání sborníku *Aktiv* roku 1946 tomu tak ještě bylo, proto je v této studii uváděno shodně ve všech případech do té doby.

- 12) Oldřich Kryštofek (1922–1985) – básník, redaktor deníku *Mladá fronta*, autor literatury a pořadů pro děti.
- 13) Jaromír Hořec, vlastním jménem Jaromír Halbhuber (1921–2009) – básník, novinář a publicista, jeden ze zakladatelů a šéfredaktor deníku *Mladá fronta*.
- 14) Jaroslav Morák (1920–1982) – literární kritik, estetik a publicista, spoluvytvářel profil mladé poválečné literární generace, v padesátých letech při politických čistkách odstaven a uvržen v zapomnění.
- 15) Miroslav Hák (1911–1978) – výrazná osobnost české moderní fotografie a meziválečné avantgardy. Fotografoval pro divadlo D34 E. F. Buriana, byl spoluzakladatel a člen Skupiny 42. Dominantní motivy jeho prací jsou divadlo, akty a lyrické snímky.
- 16) Jindřich Santar (1923–2012) – výtvarník, architekt. Autor scénáře pro Čs. pavilon na Světové výstavě Expo 1958 v Bruselu; sekční šéf na ministerstvu informací, měl na starosti výstavu.

Dynamoarchismus vykazoval levicové tendence politického a kulturního myšlení, nadšení však doprovázela obezřetnost a vysledovat lze úlitbu či opatrný příklon k převažujícím společenským náladám v nové poválečné situaci: „Svět nás vede svým dynamoarchismem k prvotní vládě existencí pospolitých, k ústavnosti socialistické, již tušíme v této rozloze v zemích SSSR“ (IBID: 6).

Ovšem pro určitý anachronismus, nevyrovnanost a nesrozumitelnost požadavků a tezí odmítla tento proud v dané době jak katolická, tak komunistická kritika.

5.

Během válečných let zrála mezi několika mladými žurnalisty a literárními autory úvaha o vytvoření vlastního periodika, budoucí *Mladé fronty*. Pětici zakladatelů nového mládežnického listu tvořili členové výše zmíněné skupiny Pětník: Hořec, Listopad, Grossmann, Andrenik a Morák. Všichni byli od roku 1942 ve styku s ilegálními skupinami mládeže, ke konci války s Ústředním národním výborem mládeže. Už z té doby zřejmě pochází myšlenka na uvedení svobodného deníku a nadstranického vydavatelství, které bude sloužit mladé generaci. Hlavním iniciátorem vzniku vydavatelství Mladá fronta byl Jaromír Hořec. Vymyslel jeho název a existenci deníku později v květnových dnech 1945 obhájil u tehdejšího ministra informací Václava Kopeckého. Ještě v průběhu válečných let sestavili zakladatelé chystaného deníku seznam předpokládaných členů redakce – kulturu měli dostat na starosti Listopad, Chalupecký a Kotalík; divadlo Fikar; literaturu Grossmann a Morák. Zakladatelé nového deníku počítali s vytvořením generačních časopisů pro všechny věkové kategorie a různé zájmové čtenářské skupiny, které bude Mladá fronta vydávat.¹⁷

První číslo *Mladé fronty* vyšlo 9. května. Hned od prvních dnů existence deníku začal Listopad přispívat recenzemi, vlastními básněmi, reportážemi, polemikami a zprávami z kulturního dění. Redakce se brzy rozšířila o nové spolupracovníky, mj. o ty, kteří se vrátili z koncentračních táborů – byli jimi např. mladý básník Oldřich Kryštofek, budoucí překladatel František Vrba nebo později

17) Vznikla literární revue *Generace*, soustřeďující mladé spisovatele a kritiky nejrůznějších směrů; pod názvem *Středoškolák* měl být obnoven někdejší *Studentský časopis*, do něhož před válkou psali mladí autoři; s Jaroslavem Foglarem se vydavatelství Mladá fronta dohodlo na vydávání jeho knih a časopisu *Vpřed*; vznikl zábavný týdeník s názvem *My 45*. Vedle uvedených se na trhu objevil ještě jeden významný časopis z nakladatelství *Mladá fronta*, byl určený dětem a s velkou popularitou je nepřetržitě vydáván dodnes – *Mateřidouška*; je naším nejstarším periodikem pro děti a mládež.

významný kritik Sergej Machonin (srov. HOŘEC 1997: 15–22) a postupně přibývali další. V létě 1945 Listopad oslovil dopisem mladého brněnského autora Ludvíka Kunderu s přáním otisknout v *Mladé frontě* jeho báseň. Nedlouho poté se v Praze v redakci deníku společně setkali a Listopad nabídl Kunderovi soustavnou spolupráci.¹⁸

V červnu 1945 se od stejnojmenného deníku oddělilo nakladatelství a vydavatelství Mladá fronta, šéfredaktorem se stal Fleischmann, předsedou ediční rady byl Halas a místopředsedou krátce Hořec. Nakladatelství se věnovalo původní české generační tvorbě, žánrově nevyhraněná edice Boje přinášela hlavně poezii spolupracovníků nakladatelství Ladislava Fikara, Ivo Fleischmanna, Jaromíra Hořce, Oldřicha Kryštofka, Františka Listopada a Miloše Vacíka. V knihovnici Nástup převažovaly překlady sovětské prózy, pod patronací Františka Halase vznikla edice básnických knižních debutů První svazky, v edici Studie publikovali literární kritici Jiří Hájek a Jan Petrmichl (srov. JANOUŠEK 2006: 55).

6.

Kromě domovského deníku nacházel Listopad publikační příležitosti v kulturním a společenském měsíčníku *Generace* vydávaném nakladatelstvím Mladá fronta. Jeho redakce otiskovala bloky původní poezie (obvykle v čísle jedinou báseň od každého autora), poezie mladých literátů v něm byla také opakovaně kriticky reflektována. Listopad se uvedl hned v prvním čísle *Generace* básní Voda, na jaře 1946 otiskl báseň Jarmark mrtvých, která o rok později vešla do sbírky *Jarmark. Poezie 1944–45*. V názorové výměně se v č. 6 téhož ročníku střetl s Kamilem Bednářem, když se spolu s Janem Grossmannem pozastavili nad Bednářovým útokem na časopis *Řád*.

Mimo vydavatelství MF přispíval zejména do *Časopisu pro umění Blok*, který začal roku 1946 v Brně vydávat Blok výtvarných umělců země Moravskoslezské.¹⁹ Revue se hlásila k meziválečné avantgardě a usilovala o opětovné navázání kontaktů mezi domácí a zahraniční tvorbou. Nejednalo se pouze o literatu-

18) V následujících letech psal Kundera do *Mladé fronty* jako nepravidelný brněnský spolupracovník recenze knih, zprávy z brněnského kulturního života a všimal si slovenské poezie. Od konce roku 1947 začalo jeho příspěvků ubývat, což souviselo s pravidelným angažmá v brněnské *Rovnosti* a s redigováním *Bloku*, ale především s odchodem Františka Listopada do zahraničí. Během krátké doby po prvním setkání se stali přáteli a za čtyřicet dva roků odloučení nikdy nepřerušili kontakt.

19) Časopis *Blok* vycházel v letech 1946–49, publikovali v něm např. I. Blatný, Fr. Halas, Jan Hanč, Jos. Hiršal, Vl. Holan, Jos. Kainar, J. Kolář, L. Kundera, O. Mikulášek, V. Nezval, J. Skácel, O. Wenzl, V. Závada aj.

ru, ale také o výtvarnictví, urbanismus, bytovou kulturu, film a hudbu, folklor apod. Svou původní poezii publikovali soudobí básníci a prostor dostal také Listopad, kterého pojil s časopisem osobní vztah s redaktorem Ludvíkem Kunderou. V roce 1947 otiskl v *Bloku* své studie Revoluce a evoluce našeho nového filmu, Několik poznámek k Lifarově práci a jednotlivě i pár básní.

Vedle periodik výše uvedených přispíval do uměleckého měsíčníku *Program* a obnoveného *Jitra*, do *Filmových novin* a *Filmového okénka*; psal také do deníků *Práce* a *Rovnost* a do měsíčníku Evropského literárního klubu *Literární noviny*. V recenzích se věnoval literárním dílům autorů Marie Majerové, Egona Hostovského, Josefa Kainara, Bohuslava Březovského, Jiřího Valji aj.

7.

Společenství umělců a literátů zformované kolem deníku *Mladá fronta* záhy získalo dodnes užívané pojmenování „autoři okolo Mladé fronty“. „[Bylo to] velké přátelství a kamarádství doslova na život a na smrt. Bylo to něco, co mi skoro nahrazovalo rodinu. Nazval bych to čepem k dveřím: dveře se otvírají a zavírají, ale čep zůstává v centru pohybu“ (PEŇÁS 1993: 10), takto vztahy mezi členy umělecké skupiny popsal František Listopad.

V budově tiskárny *Mladé fronty* v pražské Panské ulici č. 8 se vedle dvou teoretiků – Jana Grossmanna a Jaroslava Moráka – sešli básníci František Listopad, Oldřich Kryštofek, Jaromír Hořec, Ladislav Fikar a Ivo Fleischmann. Autoři okolo Mladé fronty se představili v listopadu 1947 společným prohlášením; pojem dynamoarchismus se v něm již neobjevil. Grossman ve své studii *Směry* nejmladší české poezie, otištěné v časopisu *Blok*, kolegy charakterizoval: „Hořec a Listopad, navazující na koncepce poetisticko-futuristické, evokují dramatickост a vnitřní uzavřenost a dovršenost pozemského světa, i když je někde ohrožuje nedomyšlení problému, svádějící tu ke kazatelskému tónu, tu k výrazové měkkosti a neurčitosti...“ (GROSSMANN 1946/47: 76). Kryštofek se dle něj pohybuje v poloze citovější a sentimentálnější, navazující na Gellnera; Fikarova poezie má „objektivnější rilkovské zbarvení“; Fleischmann je typ „meditativní holanovský“ (srov. IBID.: 76).

Skupina působila pod vedením Jaromíra Hořce a patronací Svazu české mládeže; dále k ní přistoupili literáti, např. Miloš Vacík, Jaroslav Viták, Eduard Petiška a jiní. Je jednou ze šesti literárních skupin považovaných za významné spolutvůrce tehdejšího českého uměleckého prostředí (srov. JANOUŠEK 2006: 143–146).

8.

studies

Za války patřil Listopad ke generaci literátů nejmladších, kteří publikovali jen časopisecky nebo v ilegálně vydaných sbornících a debutovali až po květnu 1945. Podle pečlivě vedené datace básní, která je téměř vždy součástí titulu či podtitulu Listopadových sbírek básnických i prozaických, je patrná silná potřeba za války psát. Shromáždil množství materiálu, který rozdělil podle období, témat a básnického jazyka. V poválečném Československu vydal v rychlém sledu hned šest sbírek poezie a drobné prózy psané v době skrývání, utrpení a žalu nad ztrátou nejbližších. Jsou to *Sláva uřknutí* v roce 1945; o rok později *Vzduch*, *První věta* a básně v próze *Malé lásky*; v roce 1947 sbírka *Jarmark* a soubor lyrizovaných próz *Boj o Venezuelu*. Po vítězném únoru roku 1948 se rozhodl rezignovat na své zaměstnání novináře ve službách čs. velvyslanectví v Paříži; do své vlasti se nevrátil a jeho básnická sbírka připravovaná v nakladatelství Práce již nebyla cenzurou povolena.

Básně první Listopadovy knižně vydané sbírky *Sláva uřknutí. Verše 1943–44* (J. R. Vilímek, Praha 1945) jsou rozděleny do tří částí: Dlouhá pole, Uřknutí a Sláva. Některé jsou dedikovány např. přátelům Františku Lazeckému, Pavlovi (Macháčkovi – pozn. DV), Fr. Vlasákovi; otci nebo tátovi; Renée²⁰ a Heleně.²¹

Básně mají většinou tři až čtyři sloky o ne zcela pravidelném počtu veršů a ve většině případů jsou rýmované (autor využil běžné typy rýmů, nejčastěji střídavý a přerývaný; způsobem dětských veršů rýmuje např. deminutivy *berliček – vesniček* nebo citoslovci *ejchuchu – do vzduchu*). Menší počet básní je psán volným veršem – v těch případech mizí interpunkce a básně mají větší počet strof, jsou-li ovšem vůbec na strofy rozděleny. V některých básních se uplatňuje refrén, vyjádřený např. citoslovci, jinde se opakuje část verše – při zachování melodie má místy v každé sloce jiná slova: „kdy vrátí se nám smrt / kdy vrátí se nám smrt // [...] jedna za ozvěnou / druhá za ozvěnou“ (LISTOPAD 1945: 15). Refrén se vyskytuje jak na konci strof, tak uprostřed či na jejich začátku: „Moje jméno tvoje jméno / mezi nimi vzdych [...] Moje země tvoje země / dýchá důvěra“ (IBID.: 20).

Sbírka se čtenáři otevírá téměř dětským rozpustilým říkadlem, záhy ovšem přechází do vážnějších tónů. Často básně prostupuje motiv cesty: „Šel sbíratí jsem padavčata / zářijovou první mhou“ (IBID.: 9), na jiném místě: „Jít cestou

20) Ve sbírce *Sláva uřknutí* a *Vzduch* autor uvádí jméno Renée, ostatní zdroje uvádí René. Jde o tanečnici René Zachovalovou, Listopadovu tehdejší přítelkyni.

21) Ze vzpomínek přátel Františka Listopada vyplývá, že v mládí miloval dívku, která za války zahynula. Lze se domnívat, že právě jí jsou určeny verše *Heleně*.

zas. Tou cestou bez symbolů“ (IBID.: 10), nebo „já chodím zmrazky a ulicemi zimy / chodím samotou jsa sám i mezi svými“ (IBID.: 11); vrací se i motiv hledání: „Hledám čísi krásy rusé ... / Oblé spaní. Hejno sluk; [...] proběhl jsem všechno křížem krážem“ (IBID.: 9).

V době, kdy básník téměř zmizel ze světa a věděli o něm pouze nejbližší přátelé, kdy příbuzní se stali oběťmi nacistického režimu, zní ohlas války ve verších první části smutnou odevzdaností: „Vánoční jdem Štěstí máš-li / cinká kravička / Kde to jsme že jsme zas našli / promrzlého slavíčka“ (IBID.: 20) nebo nářkem ve formě refrénu: „Zhládlí jsme už, Bože, zhládlí“ (IBID.: 21).

Druhý oddíl, v němž část básní má svého konkrétního adresáta, i část třetí se nesou ve výrazně zjitřeném a syrovém tónu. Přináší smutné loučení s láskou: „Přijde konečná báseň naše / a poslední její verše stáhnou s nás / jak prsten věrnosti / s mrtvého prstu“ (IBID.: 27). Motiv umírání v básních sugestivně dokreslují barvy: „umírá jitro na barvu sinnou, krvavá zimní zahrada, svítání z olova“ a symboly: *kohouti* znázorňující odvahu a hrdost; opoziční dvojice *beránek* a *vlk* – kontrastní obraz temných ďábelských sil a nebezpečí s mírností a pokorou: „Beránčí krajina. Vlci roztrhali / roucho“ (IBID.: 46), či *had*: „smutného hada země na prsech studí“ (IBID.: 39). Vedle zvířecích symbolů se vyskytují postavy mytické a biblické, nesoucí rovněž jistou symboliku: *Kristus*, anděl *Asrael* – v židovské mystice ztělesnění zla spojeného se smrtí, mučedník *Šebestián*, trpící *Záhoř* nebo reálná postava *tatíčka* s možným odkazem k Masarykovi.

Básně v oddílu Uřknutí propojuje víra v Boha, k němuž se pronásledovaní, opuštění a nuzní obrazení s prosbami a modlitbami – parafrázovanými či stylizovanými: „Otče náš Otče náš / dej víc než boj co byl / dej víc než kvietas“ (IBID.: 33) nebo „Bože ať polykám hnisavou hlínu / ale ať vím že jsi / že hynu / věřící“ (IBID.: 31), na jiném místě „Přijď lásko která jsi větší než já / přijď Bože / nahneme píseň svou / tomu kdo žije“ (IBID.: 37). Celou sbírkou prochází motiv chleba – Božího daru, symbolu lásky, bratrství a především potravy, jež se pronásledovaným zoufale nedostávalo: „Chléb a srdce Na to zhyne“ (IBID.: 64), „Chléb dnů jím ještě / až v konec koncovatý“ (IBID.: 56), „láska bude chléb / a my“ (IBID.: 8). Připomínky biblických příběhů se vztahují k válečným utrpením: „Dnes v noci mne zas uštkla válka / z boku se hnala krev / a nikdo mi ránu nespravil // Z hlubokého ponížení šli jsme na horu Olivetskou“ (IBID.: 56).

Sbírkou uzavírá jako určitý rámeček podobná říkanka na lidovou notou jako v jejím úvodu. Lidový popěvek se objevil i na několika dalších místech ve sbírce: „roucho trávy a hore háj“ (IBID.: 46), „Přijdi Jasin premilený / přijdi k nám“ (IBID.: 66), „Hop hej cibuláři jedou / vyzvonit to do všech vsí“ (IBID.: 65).

Listopadova první sbírka zaujala soudobé kritiky – její recenze otiskly deníky *Rudé právo*, *Mladá fronta*, *Právo lidu*, *Práce* a časopisy *Vyšehrad*, *Umělec*, *My 46*, *Kritický měsíčník* a další. Ludvík Kundera se v brněnské *Rovnosti* v článku *Dvě básnické naděje* kriticky rozepsal o poezii Ladislava Fikara ve sbírce *Samotín* a Františka Listopada ve *Slávě uřknutí*: Fikar je podle Kundery básník něžný a zdobňující, jeho verše se rozbíhají plně a volně, s velkou samozřejmostí. Prosakují jimi předlohy Ortena, Rilkeho, Sovy či Blatného a tato juvenilní poezie je i přes současnou přílišnou uhlazenost a často malou přesvědčivost velkým příslibem do budoucna. Naproti tomu je Listopad mnohem mužnější, tvrdší a útočnější, má více odvahy. Také u něj je patrný ohlas mnoha velikánů, nejzřetelnější zanechal dle Kunderova mínění Halas. Chybně pochopená snaha o lidovost se však místy stává ošidnou, když kopíruje rytmus lidové poezie a někdy i doslovně cituje nebo průhledně parafrázuje. Kundera shledává, že takových experimentů však není mnoho a autor je častěji velmi původní, pohybuje se od popěvku k říkance, od vážného rytmu k volnému toku nutkavé poezie. Je typem naprosto nehudebním, nehrozí tedy nebezpečí, že se stane mdlým a automatickým melodikem. Listopad je urputný, rve se sám se sebou i s veršem, v němž je silná naděje, že brzy nalezne uvolnění a vlastní tvar, uzavírá Kundera (srov. KUNDERA 1946: 16–17).

Přijetí Listopadova debutu však nebylo jednoznačné: Miroslav Liška v časopisu *Umělec* poznamenává, že básnickovy zážitky z válečných let nejsou myšlenkově „zvládnuty natolik, aby se o nich dalo říci, že patří mezi skutečně hodnotné“, na druhé straně „nedostatky formální, a někde snad i nepropracovanost myšlenková [v autorově tvorbě – pozn. DV], ustupují před citovou vřelostí a hlubokou vírou.“ (LIŠKA 1945: 185).

Následujícího roku vyšla v nakladatelství Mladá fronta v edici Boje druhá sbírka *Vzduch/Verše 1944* (Praha 1946) věnovaná „památce otcově“. Některé básně autor připsal, podobně jako v předchozí sbírce, přátelům Pavlovi M., Jaromírovi (Hořci – pozn. DV), Oldřichovi (Kryštofkovi – pozn. DV), Renée. Sbíрка je také rozdělena do tří částí – Kamenitost, Písničky a Vzduch; jednotlivé části soustřeďují básně podle motivů a básnického jazyka.

Kamenitost tematicky navazuje na první sbírku. Válečné verše působí stejně roztržštěným dojmem: „Choditi, choditi. Večer tě ukřižuje, / hrneček od peří a štěkot psí kdo dá, / a pak jim zazpíváš, že zlý nám ubližuje, / zanotíš jablíčka, co vichr otrhá“ (LISTOPAD 1946: 14). Z větší části jsou zasazeny do přírody, avšak krajiny válkou zničené: „květy jetelu rodí jenom krv“ (IBID.). Listopadova válečná poezie se trvale proplétá již zmíněný motiv cesty a strastiplné pou-

ti Židů, často doplňovaný symbolem bludného kamene. Básně v části Písničky napodobují lidovou poezii, sloky jsou tři nebo čtyřveršové, jednoduše rýmované. Lidový popěvek symbolizují již zmiňovaná deminutiva, např. *zimomřivý zobáček, růžička za plotem, nad holoubkem vítr, zvon poledníček bije*. Z veršů na první pohled radostných a bezstarostných však zaznívá varovný tón: „Viděl jsem sluníčko, jak světlé schody myje / šáteček na babku, že běží vítr ďas“ (IBID.: 16), či touha po ztracené svobodě: „Jenom poštolka, ta krouží / nad mou zemí odvěkou / Ach, ta krouží! ji nesouží / kámen tíhy na nohou“ (IBID.). Podobně celý soubor končí básní Vzduch: „Potichu / ať cítí strom a smolnička a srdce / nad střechami světa čirý vzduch“ (IBID.). Lidové motivy v poezii psané za války odrážejí Listopadův vztah k okupované vlasti, jsou jistým projevem nacionalismu a návratem k národním tradicím.

Recenze ve *Svobodných novinách* z prosince 1946 hovoří o všeobecně proměně českého verše, v němž „nabývá vrcholu prostá obsažnost a srozumitelnost“ (-ji- 1946: 5). Není již pravdou, že veršům obyčejný nezasvěcený člověk nerozumí, myslí si recenzent. Básník těžce poznává život, v němž je nucen žít načerno, jako tulák a psanec. Tendenční kritika dále tvrdí, že „[t]ehdy se v Listopadovi náhle pudově zjasnilo jeho vědomí proletáře a anténa jeho citů se natočila k východu, k sovětské Moskvě. [...] V té chvíli se děje zlom s básnickovým jazykem. Neostýchá se užít emotivně hovorových, ba slangových výrazů. [...] Takové demokratizování, zlidovění jazyka stává se odtud zřetelnou tendencí Listopadova vyjadřování (IBID.).“ Básník nachází inspirační zdroje v prostředí prostého a zdravého dělnického života, jeho výraz vychází z „prvobytné naivity lidové písně“ a „citelné intonace Jeseninské“ (IBID.).

Následuje vydání subtilní sbírky třiceti šesti sonetů *První věta. Leden – březen 1945* (K. Synek, Praha 1946). Básně nemají názvy ani číslování, některé obsahují dedikaci. Listopad dodržuje literárně poetický útvar symetrické stavby se čtrnácti verši, rozdělenými do dvou čtyřverší se střídavým rýmem a dvou trojverší s rýmováním prvního a druhého verše terceta a obou třetích veršů. Zachovává interpunkci, hojně využívá zámlku a veršový přesah. Nedodržuje však počty slabik, kdy za sebou stojí verše např. se čtrnácti a sedmi slabikami; pravidelná rytmická výstavba sonetu je tak rozrušena.

Verše datované z konce války rezonují jejími hrůzami, marností a bezmocí. Místy se rozpadají do pouhých slovních spojení za sebou poskládaných. Autor sbírku uvádí stylizovanou hudební terminologií: „Addolorato non troppo...“²²

22) V překladu: Ne příliš truchlivě...

Právě truchlivost a neutěšenost však sbírku charakterizují. Děs a zmar, smrt všude kolem: „Rozdýchlá neštěstím na všechny strany / běží a plíce se roztrhnou samy / za pana smrtného...“ (LISTOPAD 1946: 10), na jiném místě: „Tak mrtvola starého vzduchem se houpe, / bez truhly, bez očí, jen s rtů se loupe“ (IBID.: 29) či „Tak zpívá žena jen, vysoko ke smrti“ (IBID.: 30). Smrt ovšem není hlavním tématem sbírky, tou je utrpení Židů, které ve smrt ústí: „Někdo je kámen. Propadá / vodami, horami, zelení. / Poslední smutná lokálka / veze ho po zemi“ (IBID.: 16). Sedmý sonet v pořadí uvozuje citát „V chrastinách řvali, pod trní se shromažďovali,“²³ odkazující ke starozákonnímu příběhu z knihy Jób, židovského posvátného Písma a jedné z nejčtenějších biblických knih. Vyrovnává se s tématem lidského utrpení a bolesti: Jsou vždy důsledkem viny? Proč právě já? Za co? – otázky, které si uprostřed válečného běsnění Listopad jistě také kladl. Dar života v utrpení není darem, ale prokletím a trestem, Bůh by prokázal Jóbovi milost, kdyby si jeho život vzal. Útrapy Židů ke smrti ve skutečnosti vedou: „...než přijde smršť... // Ta poslední. V tmou obrácená, / skřípavá, hladem vypálená / ve které najdou smrt“ (IBID.: 15). Ahasverovské téma bloudících a trpících Židů prostupuje i další verše sbírky: „až se z nich bludný kámen stal / v nešťastné hranici“ (IBID.: 17). Válka ukrytá mnohde pod metaforu a přirovnání vystupuje jinde na povrch bez náznaků: „Mřou hladem, pepřem, ranou duše, / dobrovolně či ranou z pušek, / tanky či hranicí uhoří. // Tak k odsouzeným všechno přijde. / Ulicí do volna naposled židé / krásné železo stepí zří“ (IBID.: 34). Osud Židů se vyjeví v syrových konstatováních: „proud mrtvých proudí, / každý už čeká na svého. / A budou z nich, mami, hroudy? [...] Už jdou ... pohublí, chůzi sypkou, / ranečky splasklé, plné psot“ (IBID.: 38), dětská bezelstnost, nevědomí a naivita i na jiném místě: „Hradební město padlo do bláta, / kohout krvácí na ostnech drátěných. / Co neví dítě: že duše zajatá / daleko hyne v tisících“ (IBID.: 34). V kontrastu k dramatickému tónu se, ale pouze okrajově, ve sbírce objevuje jinde častější melodická parafráze lidových či dětských říkanek: „Běží dívka, dívku cos běží, / dorůstá hrůze, neštěstí“ (IBID.: 28), nebo „Jaká škoda... / Sype se voda. Kde je ta voda? / Voli ji vypili“ (IBID.: 39).

Muže představují postavy dělníka, horníka, člověka těžce fyzicky pracujícího kdesi ve špinavém podzemí, ukrytého ve skále: „Podkope světy vrtačka ruční, / na vozík vloží smutný zlom. / Černý a mokrá tlukou jej uční. / Těch čtrnáctiletých očí v tom“ (IBID.: 18). V zobrazení ženy je možné hledat skrytý erotický podtón: „Ženy jdou polít se smyslnou cudností. / Potoku, povídej. Pleť, póry,

23) Job 30,7.

podnebí... / nežli se s košilkou ztratí prý podrosty. // Voda se táhne dál po prsech, po hýždích, / táhne se nejvolněji, když luna vyjíždí, / to světlo přesné, jež řekne, co zříme zde: / bělounké panny, ženy a blatouchy“ (IBID.: 21).

Krajinou Listopadových veršů je začasť příroda a venkov. Přes lesy a louky se však také přehnala válka: „Hřbitovy v lese. V kořenech smrčků. / V dubech. Vápenné hřbitovy nepohřbených všude, / vrženy v jámy pažbou a háky“ (IBID.: 27). Městská krajina je neradostná, smysl veršů při jejím popisu místy padá za obět složitým vyjádřením či snaze o zachování rýmu: „Bandasky popele valí se prahy v prach, / olejbus ulicí celou se neprotáh, / v zatáčce svištěly koleje.“ Častým prvkem je spojení veršů s konkrétním místem, např. „Důl Josef. Důl Marie. Ježíš důl“ (IBID.: 18), jinde „Vlaky [jedou] z Ruska, Polska, Slezska“ (IBID.: 19), „V Africe tiše se zakymácí / řeky kožené“ (IBID.: 32). Tento prvek je patrný i v Listopadově pozdější tvorbě, je snahou o určitou konkretizaci či ukotvení. Opakovaný motiv *vody* představuje plynoucí čas, hlubinu vzdáleného mořského dna, zrcadlo nastavené podivnému lidskému konání. Voda také přináší očistu: „Jak dešti pomoci. I stromy znají to. / Je slavnost mytí. A vzdušná voda lne / na kamen a na laň hlouběji ukrytou. / Prší. Slovenky. Všechny jsou zmáčené“ (IBID.: 21), málokdy však řekou přitéká naděje či radost: „A smrt nás trestá, že časnost za pelech / my zvolili, ne odplouvání Lethe“ (IBID.: 35). Moře, většinou za noci, jeví se temné a hrozivé: „Moře a nebe. Členité ostrovy / z křídly a vápna [...] Ostrovy spí [...] Mír těch, kteří v zlých snech vzpomínají / a z člunu vody prohlédají“ (IBID.: 31). Svou potřebu blízkosti moře, touhu stát na jeho břehu a hledět do dále později Listopad mnohokrát zmiňoval v odpovědích na otázku, co hledal a nacházel v Portugalsku, zemi tolik jiné a vzdálené Čechám.

Recenze Zdeňka Rotrekla v časopisu *Akord* nebyla k *První větě* příliš vstřícná, do jisté míry předznamenala výhrady katolické kritiky, jimiž budou v letech padesátých zahrnuty Listopadovy exilové povídky. Verše jsou dle Rotrekla příznačné „zrcadlením bezcestí soudobé mladé poezie“ (ROTREKL 1947: 315). Listopadův svět i svět jeho vrstevníků je po osvobození stále ještě rozbitý, naznává Rotrekl. Básník ve své poezii zůstává pouze na povrchu té rozbitosti, neodvažuje se dál a hlouběji. V *První větě* se ocitá v situaci anarchisty a hráče se sebou samým – ztratil smysl pro pravý stav skutečnosti a její zhodnocení. Z verše se podle recenzenta vytratil podmět a ztrácí se mu i smysl, báseň se rozpadla do shluku slov a je v troskách. Listopad má blízko k dadaismu i k surrealismu. Ve svém světě postaveném na hlavu je příkladem typické básnické dezorientace (srov. IBID.). Recenzent nepřihlíží k Listopadově životní zkušenosti: od mladého pronásledovaného básníka, jemuž rodina umírá v nacistických koncentračních

táborech, který přichází o svou identitu, aby zachránil život, bylo ovšem zobrazení světa postaveného na hlavu, kde nic s ničím nesouvisí, možné očekávat. Verše vznikly v posledních měsících války, kdy Listopad nebyl schopen hledět optimisticky vpřed.

Malé lásky, „psáno 1940–41“ (J. Otto, Praha 1946) jsou souborem čtyřiceti dvou krátkých povídek. Tématem cyklu je láska – prvá Listopadova prozaická knížka má něhu, radost a lásku z chlapeckých a dívčích snů. Tomu odpovídá dominující motiv *mládí*, který reprezentuje *jaro*, jež „vonělo do všech ulic“ (LISTOPAD 1946: 16); *milenci* jdoucí spolu do „luk plných medu, do lesů, do rovin, do polí“ (IBID.: 9); *student* či jarní měsíc Duben jako název jedné povídky. V ní je objektem zájmu mladého hoch a dívka Helenka – Listopad věnoval již dříve (ve skutečnosti to bylo vzhledem ke vzniku oněch veršů později) jednu báseň dívce s tímto jménem. V momentkách vykresluje s citem a zkušenostmi detaily psychiky dospívajícího muže a ženy, rozdílů a nuance mužského a ženského myšlení. Ve své sondě jde hluboko pod povrch viditelného, např. v kratičké povídce Vlášenska.

Se stejnou něhou a laskavostí chápe maskulinní náhled. Listopad dělí svět na ženský a mužský, v jejich průsečíku dochází k dějovému napětí, zlomu nebo vývojovému posunu. Zazní-li v pozdějších básních, psaných pod vlivem válečných zážitků, vedle sebe melodický a varovný disharmonický tón, stejně i v povídkách jde ruku v ruce radost a bolest.

Recenzent si v *Mladé frontě* s lítostí povšiml, že Listopadova prvotina vychází až čtvrtá v pořadí po předcházejících třech básnických sbírkách. Bylo-li by vydání chronologické, byla by tato knížka přiblížila nesnadnou Listopadovu poezii těm, kterým je příliš chladná a věčná. Inspirací a snahou krátkých próz je *pohled*. Nejde však pouze o zrakový vjem. Listopadův pohled vytváří napětí mezi skutečností a obrazem, jež deformuje; mezi předmětem a jeho jménem, které je od předmětu oddělováno. S utvářením svého pohledu je dle recenzenta autor teprve na začátku, dívat se učí. Skutečnost jeho postav je však již narušena. Fabuli vždy přetne překvapující pointa (srov. HULÁK 1947: 5). Hrdiny jsou mladí hoši a dívky, a jejich životní nezkušenost takový zásah připouští i odůvodňuje. František Götz píše v *Národním osvobození* o „prózičkách“, v nichž mladý lyrik postihuje všední milostné příběhy mladých lidiček, které ovšem v jejich představě nabývají osudové závažnosti. Velmi často na konci oněch „próziček“ zasvítí jako filosofická pravda uprostřed proudu života ostrá pointa. Někdy jsou to ironické glosy na konci milostných osudů, „lyrický přírodopis prvních erotických hnutí lidského srdce“ (GÖTZ 1947: 5), jindy jen anekdoty s pointou, experimenty, hry a hříčky, „při nichž se občas srdce opravdu tetelí a bolí“ (IBID.).

Sbírku *Jarmark. Poezie 1944–45* vydalo v zimě 1947 Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně jako čtvrtý svazek edice *Sad*, kterou řídila Jarmila Urbánková a František Lazecký. Kompozici, jež sestává ze dvou částí (*Dramata* a *Jarmark*), autor vysvětlil v časopisu *Kolo*: *Dramata* jsou příběhy kolem nás, nikoliv hrdinské, ale prostě skromné, často trapné, hlavně ale skutečné. Listopad nechce být měšťácký, popisný a nudný; moderní umění musí být dle jeho názoru nejen epické, ale i dramatické, dobrodružné a napínavé (srov. LISTOPAD 1947b: 48–49). Sbírku *Jarmark* považoval za nejnázornější příklad dynamoarchistické poezie a v jednom z pozdějších rozhovorů se pokusil tento směr objasnit: „Asi bych to stručně vysvětlil jako stavbu závratí. Čili konstruktivní, pozitivní poezie, ale zároveň nikoliv korektní, logická, nýbrž imaginací realizovaná“ (HORÁK 2007: 20).

Do první části autor vložil dva sonety. Jejich vznik časově předchází sonety sbírky *První věta*, jež vyšla anachronicky o rok dříve než *Jarmark*. Oproti mladším je v těchto dvou znělkách dodržen pravidelný počet slabik dvanáct a jedenáct. Většina ostatních básní jsou rýmovaná čtyřverší o třech až čtyřech strofách. Jedna báseň je psána volným veršem – bez rýmů a interpunkce. Dvě rýmovaná dvojverší – melodická říkadla – skládají za sebe absurdně a úsměvně nesouvisající děje, text tvoří jakoby koláž: „Povedu vás do selanky: / hruška roste mříží branky, // ticho napichuje plod / na rezavý hrot. // Zde Antonín koně ková / pařeníště okurková“ (LISTOPAD 1947: 22). Autor si se slovy a verši sice zdánlivě bezstarostně pohrává, místy ale vystoupí „rezavý hrot“, připomínající válečnou dobu jejich vzniku. V básních se mísí vlivy surrealismu a dadaismu, v kontrastu proti sobě stojí návaznost na poetismus a poezie města, propagovaná v té době např. Jiřím Kolářem, „Když hezky je a dětská škola / modře si zpívá plela len, / jde kavka z krámku schody zdola, / ťuká si slepým zobákem“ (IBID.: 14). Nejednoznačnost panuje také v určení prostoru – prolíná se městský a venkovský. Navrch získává město: „domovnice první větru otevře / pak vyjdou ostatní do úřadu tiše“ (IBID.: 17) nebo „V prudké díře pod chodníkem / je krámek s uhlím a úmysly“ (IBID.: 14). Listopad opakuje již dříve používanou konkretizaci místa: „Ve vinné hospodě naproti Perštýnu“ (IBID.: 18), „Neděle ve Stromovce“ (IBID.: 25), „válka, je někde v Turkestanu“ (IBID.: 25) atp. Verše v části *Jarmark* vznikaly „v hrubých dobách, z tragédií, z války, z podlostí, z touhy po svobodě, z politického vědomí“, mají zvláštní formu pětiveršové sloky. *Jarmark* světa je velký chaos, ze kterého vyrůstá nový řád. Není už uhlazený a přecitlivěle mravný, o to silnější a dynamický. *Jarmark* si „nejvíce přeje, aby byl konec ‚jarmarků‘“, vysvětluje Listopad v doprovodném článku ke své sbírce (srov. LISTOPAD 1947b: 48–49). Stylovou rozporuplností, výběrem

motivů, názorovou nejednotností sahající od víry v Boží pomoc po hledání podpory v Kremlu, pokusem spojovat zdánlivě nespojitelné připomíná sbírka dynamoarchistickou linii, jíž byl Listopad konstruktérem.

Recenzi sbírky zařadil Antonín Matěj Píša do své pravidelné rubriky v časopisu *Květy*, jež se věnovala nově vydané poezii. Podle jeho mínění *Jarmark* v jádru prozrazuje tendenci „odpoetizovat poezii, zmocnit se skutečnosti v její nezkrášlené, přímo drastické podobě“, u Listopada osobitě, „především pudem k vulgárnosti v pohledu i výrazu a po druhé sklonem k její grotesknosti“ (PÍŠA 1947: 225–226). Zdá se, jako by mladý lyrik odpovídal na hrůzu a bolest životní reality pitvorným šklebem a hořkým posměškem, v účinku však levně cynickým. Opožděně infantilní říkanky, spíš trapné než rozmarné, se střídají se slokami založenými na pochybném vtipu i vkusu, na několika zevních postřezích. Jen na málo místech v první půli sbírky spatřuje recenzent niternější autorův prožitek údělu bídy a stesk chudoby. V druhé půli již častěji nachází pasáže, které mohou naznačovat východisko z autorova trápení. Sloky mají více kázně, metody i poezie, shledává Píša (srov. IBID.). Listopadovým cílem je „postihnout všecku pohnutost, složitost, mnohotvárnost novodobého světa a bytí. Ve shodě s tím jeho vidiny domoviny a Evropy, jeho sloky na paměť Leninovu anebo mladou pospolitou dělnost spějí v závratí vzrušení k pathosu obraznosti přímo visionářské“ (IBID.) Tento patos je však jiného rázu než dřívější lyrika vyšlá z poetismu. Podle Píši souzní s jarmarečnou pestrostí, barvitostí, břeskností až groteskní, s lidovou notou a jejím vtípem. Autor má zálibu v lidovém rčení a obratu, v citátech z lidové písně, v nářeční mluvě, ve výrazu nečesaném. Píša v tom vidí touhu zobrazit rozmanitost života. Mnohdy je to jen montáž jednotlivin, místy skřípe diskrepance mezi patosem vidiny a žánrově přebujelým výrazem, avšak v různorodých prvcích autorova výrazu lze spatřovat náběh k osobitému lyrismu a básnickému tvaru (srov. IBID.).

Roku 1947 vyšel rovněž soubor lyrizovaných próz *Boj o Venezuelu* (Nakladatelské družstvo Máje, Praha), poslední kniha, kterou u nás Listopad vydal před odchodem do exilu. Pět povídek, rozsahem výrazně překračujících prozaickou prvotinu, pochází z roku 1942. V jejich stavbě lze vysledovat linii započatou již v *Malých láskách*: rozdrobený a mozaikově poskládaný děj ústící v nečekanou pointu s nejednoznačným výkladem. Např. střídáním hlasů v povídce *Kde noclehujeme* jsou v oddělených částech líčeny milostné vzplanutí a vyvíjející se láska z pohledu všech tří účastníků milostného trojúhelníku, jež doplňuje ještě vypravěč. Střípky postřehů, dojmů a prožitků postupně sestavují mozaiku, po jejímž složení čtenář neví, zda může výslednému obrazu vůbec věřit.

Soudobá kritika spatřovala „zlomky a útržky dějů roztěkané a nijak neskloubené, zatížené prázdným mudrováním a papírovými sentencemi“ (KALIVODA 1948: 4). Autor má zálibu v žoviální prázdné mnohomluvnosti, „chorobném propiplávání nedomrlými city a citečky“, měšťáckém říkání a měšťácké pustotě průměrnosti, které nedávají do budoucna mnoho naděje (srov. IBID.).

9.

V oblasti nakladatelské vazby svých sbírek ukázal Listopad značný zájem o výtvarné řešení. Obecně byla od počátku 20. století věnována výtvarnému ztvárnění knih značná pozornost a zvláště v jeho druhé polovině si z výtvarného hlediska nakladatelská vazba české knihy udržuje vysoký standard (srov. BOHATCOVÁ 1990: 544–545).

Listopad pozval k výtvarné spolupráci na svých sbírkách výrazné české umělce – malíře, grafiky, fotografie – představitele meziválečné avantgardy i nastupující poválečné mladé generace. První sbírku *Sláva uřknutí* vydalo pražské nakladatelství Jos. R. Vilímek s kresbou malíře Františka Tichého²⁴ na obálce a úvodní kresbou od Václava Sivka.²⁵ O vztahu mezi oběma umělci vypovídá Listopadův příspěvek vložený do sborníčku vydaného při příležitosti výstavy výtvarné práce tohoto malíře z let 1940–1947. Báseň na úvod je vedle smutné připomínky válečných událostí oslavou malířského umění přítele Václava Sivka (LISTOPAD 1947c: [2]). Pro druhou sbírku *Vzduch* vytvořil uměleckou fotomontáž na přebalu Zdeněk Rossmann.²⁶ Knihu *První věta* vydalo nakladatelství K. Synek, obálku navrhl a graficky upravil Jindřich Santar s použitím fotografie Miroslava Háka; soubor je brožovaný, básně jsou tištěny na třikrát čtyřech arších přeložených napůl. *Malé lásky* – knihu ve formátu A4 – doplnil kresbami a upravil graficky Emanuel Frinta,²⁷ jako kreslíř křehký a něžný byl pro ilustraci lyrických veršů

24) František Tichý (1896–1961) – malíř, grafik, ilustrátor, jevištní výtvarník. Člen Umělecké besedy, výrazná osobnost české výtvarné avantgardy. Tvůrce plakátů, zátiší, portrétů, knižních ilustrací. Základním námětem jeho prací bylo pod vlivem poetismu cirkusové prostředí. Doprovázel díla Fr. Halase, Fr. Hrubína, V. Nezvala, V. Holana, K. Hlaváčka aj.

25) Václav Sivko (1923–1974) – výtvarník, malíř, knižní grafik a ilustrátor (A. E. Poe – *Vraždy v ulici Morgue* aj.). Studoval na státní grafické škole, později žákem Jos. Sudka, tvořil pod vlivem Skupiny 42, od roku 1943 vystavoval s Uměleckou besedou.

26) Zdeněk Rossmann (1905–1984) – architekt, scénograf, výtvarník, grafik. Ovlivněn pobytem ve škole Bauhaus v německém Dessau. Představitel české meziválečné avantgardy, modernistického grafického designu. Věnoval se typografii, plakátové tvorbě a knižnímu designu. Navrhoval divadelní výpravy např. pro divadlo E. F. Buriana v Brně, později v Bratislavě, po válce v Praze. Své scénografické dílo vystavoval doma i v zahraničí.

27) Emanuel Frinta (1896–1970) – malíř, grafik a ilustrátor. Krátce člen Umělecké besedy.

shledán umělcem nejsourodějším; knihu vydalo nakladatelství J. Otto.²⁸ Obálku sbírky *Jarmark* vytvořil Vilém Reichmann,²⁹ knihu graficky upravil Antonín Jero.³⁰ Reichmannova koláž na přebalu je z uměleckého hlediska velmi ceněna a kniha má díky tomu dnes na trhu značnou hodnotu. Na obálce Listopadovy poslední knihy vydané v Československu, *Boj o Venezuelu*, se podílel malíř František Hudeček.³¹

Zásluhou uvedených umělců a renomovaných vydavatelských domů K. Synek, J. Otto nebo Jos. R. Vilímek se Listopadovi podařilo posunout vysoko uměleckou hodnotu svých děl, co se týče výtvarného zpracování. Sbírkou reprezentují spojení a souhru vícero uměleckých oblastí a jejich zástupců a navazují na dlouhou tradici české knihy – uměleckého díla.

Spolupráce nebyla jednostranná a zakládala se na dlouhodobých kontaktech a přátelstvích v uměleckých kruzích válečného a poválečného Československa. V Listopadově případě pokračovala tato přátelství a spolupráce i v prvních letech emigrace po roce 1948. Ve snaze o vytváření formálně dokonalého básnického díla pokračoval i po návratu na český knižní trh: „Záleží mi tom, jak je kniha vytištěná, jak vypadá. Artefakt. [...] Je pro mne důležitá forma, kvalita papíru a zejména grafická forma.“ řekl v rozhovoru o padesát let později (WERNISCH, KARFÍK 1998: 7).

10.

Listopad započal svou literární tvorbou drobnou prózou, charakterizovanou hlavním tématem lásky mladých lidí a překvapivou pointou. Prozaické dílo rozvinul posléze do delších povídek, které se drží stejného tématu. Jakoby metodou střihu v nich autor skládá kubistický obraz reality, na němž každá z postav zdůrazňuje právě svou vlastní vnímanou část. Čtenáři dává na vybranou, ke které se přikloní.

28) *Malé lásky* jsou jednou z mála knihou, v níž Listopad souhlasil s použitím ilustrací. Všechny ostatní sbírky a soubory, s výjimkou knih pro děti a eseje *Tristan čili zrada vzdělance* vydaného roku 1954 ve Vídni s ilustracemi Toyen, na přání autora ilustrovány nejsou.

29) Vilém Reichmann (1908–1991) – fotograf, básník, výtvarník, brněnský intelektuál. Pocházel z německo-židovské komunity, patřil k levicové avantgardě, byl členem surrealistické Skupiny Ra. Vytvářel fotomontáže, které byly spíše grafikou, později se vrátil k čisté fotografii.

30) Antonín Jero (1907–1981) – grafik, typograf, průmyslový výtvarník, pedagog. Tvůrce filmových plakátů, knižní a drobné grafiky se znaky konstruktivistické či funkcionalistické typografie. Žil a působil v Brně.

31) František Hudeček (1909–1990) – grafik, ilustrátor a malíř, člen Skupiny 42. Vytvořil obálky knih např. pro Fr. Hrubína, ilustroval knihy Fr. Halase, J. Wolkera, Jos. Škvoreckého, J. Arbesa a některých zahraničních autorů.

Poezie z první půle čtyřicátých let, kterou u nás Listopad vydal před odchodem do exilu, vznikla pod silným vlivem válečných prožitků, destrukce dosavadních hodnot a osudových ztrát jistot v podobě rodiny, domova a vlasti. Připomínkou národnostních kořenů je motiv lidovosti: lidový popěvek, říkadlo, nářeční rým. Básně často obsahují dedikaci konkrétní osobě, příbuzným či blízkým, které autor ztratil nebo kteří mu během války pomohli. Válka je dominujícím tématem Listopadových veršů. Podobně jako v prozaických textech, i ve verších se skládá obraz z různých pohledů – motivů. Jedním z hlavních je motiv cesty – pouti vyhnanců bez domova. Ten koresponduje s motivem bloudění a hledání. Listopad nezapře svůj židovský původ a motiv smrti provází válečný osud Židů. Útěchu a naději poskytuje Bůh, k němuž se básník často obrací. Vybudování nových hodnot na troskách těch starých a zničených se děje v duchu dynamoarchistického tvůrčího směru, jehož byl zčásti konstruktérem.

Do roku 1948 se Listopad ve svém tvůrčím životě vždy pohyboval mezi vrstevníky, k nimž jej přitahovaly podobné společenské a umělecké názory a snaha spojit síly při jejich prezentaci. V uměleckých skupinách, jichž byl členem, zůstal přesto vždy solitérem, vyhraněnou autorskou osobností s charakteristickým rukopisem.

PRAMENY

LISTOPAD, František

- 1945 *Sláva urknutí* (Praha: Nakladatelství Jos. R. Vilímek)
- 1946 *Vzduch* (Praha: Mladá fronta)
- 1946 *První věta* (Praha: Nakladatelství K. Synek)
- 1946 *Malé lásky* (Praha: Nakladatelství J. Otto)
- 1947 *Jarmark* (Brno: Družstvo moravského kola spisovatelů)
- 1947 *Boj o Venezuelu* (Praha: Nakladatelské družstvo Máje)

KRITICKÉ OHLASY

GÖTZ, František

- 1947 „Prvek estetické hry v české próze“, *Národní osvobození* 30. 1. 1947, 18, č. 25, s. 5

GROSSMAN, Jan

- 1946 „Směry nejmladší české poezie“, *Blok: časopis pro umění*, 1946/47, č. 3, s. 76

HULÁK, Jaroslav

- 1947 „Mladá kniha o prvních láskách“, *Mladá fronta* 9. 2. 1947, 3, č. 34, s. 5

-ji-

1946 „František Listopad: Vzduch“, *Svobodné noviny* 7. 12. 1946, 2, č. 281, s. 5

KALIVODA, Vl.

1948 „Rozbředlost a hledačství“, *Lidová demokracie* 28. 1. 1948, 4, č. 22, s. 4

KUNDERA, Ludvík

1946 „Dvě básnické naděje“, *Rovnost*, 62, č. 38, s. 5

1946 „Smutky a naděje“, *Rovnost*, 62, č. 251, s. 6

LIŠKA, Miroslav

1945 „Sláva uřknutí“, *Umělec*, 1, č. 11–12, s. 185

PÍŠA, Antonín Matěj

1947 [František Listopad: Jarmark], *Kytice*, s. 225–226

ROTREKL, Zdeněk

1947 „František Listopad: První věta“, *Akord*, 13, s. 315

LITERATURA

ANDRENIK, Ivan a Jan GROSSMANN, Miroslav HÁK, Jaromír HOŘEC, František LISTOPAD, Jaroslav MORÁK, Jiří SANTAR

1945 *Aktiv 1: sborník nového uměleckého myšlení* (Praha: Nakladatelství K. Synek)

BOHATCOVÁ, Mirjam a kol.

1990 *Česká kniha v proměnách staletí* (Praha: Panorama)

BRABEC, Jiří a Jan LOPATKA, Jiří GRUŠA, Petr KABEŠ, Igor HÁJEK (eds.)

1991 *Slovník zakázaných autorů 1948–1980* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství)

FIALOVÁ, Alena (ed.)

2014 *V souřadnicích mnohosti. Česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech interpretací* (Praha: Academia)

HORÁČKOVÁ, Alice

2007a „František Listopad se psát nenutí“, in *IDNES.cz* [online], 14. 10. 2007 [cit. 23. 10. 2018], dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/frantisek-listopad-se-psat-nenuti.A071014_070641_literatura_off

2007b „Čechy jsou těžká země. Moje“, *Mladá fronta Dnes* 13. 10. 2007

HORÁK, Ondřej

2007 „Dělal jsem prý ze Stalina špenát“, *Lidové noviny* 9. 10. 2007, 20, č. 325, s. 20

HOŘEC, Jaromír

2010 *Poválečná léta* (Praha: Mladá fronta)

HOŘEC, Jaromír a Miroslav SÍGL (eds.)

1997 *Generace 45* (Praha: Rio-press)

HRUŠKA, Petr a Lubomír MACHALA, Libor VODIČKA, Jiří ZIZLER (eds.)

2008 *V souřadnicích volnosti. Česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích* (Praha: Academia)

HVÍŽĎALA, Karel

2013 [1981] „František Listopad“, in *České rozhovory ve světě* (Praha: Mladá fronta), s. 151–164

JANOUŠEK, Pavel (ed.)

1999 *Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 1, A – L* (Praha: Brána)

JANOUŠEK, Pavel a kol.

2008 *Dějiny české literatury 1945–1989* (Praha: Academia)2006 *Dějiny české literatury 1945–1989. I. 1945–1948*, in *Media0.webgarden.name* [online] 19. 10. 2006 [cit. 5. 2. 2017], dostupné z: <http://media0.webgarden.name/files/media0:510a71b23abb8.pdf.upl/DCL45-48.pdf>

Kolektiv autorů

2009 *Antologie české poezie I. Díl (1966–2006)* (Praha: Dubbuk)

KRAFL, Martin

2006 „Blahopřání České televize panu Františku Listopadovi“, in *Ceskatelevize.cz* [online] 20. 11. 2006 [cit. 23. 10. 2018]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/press/tiskove-zpravy/?id=1975&strana=1=317&category=1>.

KUBÁLKOVÁ, Petra

2014 „Brněnské režie Františka Listopada po roce 1990“, in *theses.cz* [online] 2014 [cit. 28. 11. 2018]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/jlrzg6/> >. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Andrea Hanáčková, Ph.D.

LEHÁR, Jan [et al.]

2013 *Česká literatura od počátků k dnešku* (Praha: Lidové noviny)

LISTOPAD, František

1947a „Básníci o sobě“, *Růst*, 1, s. 108–1111947b „Do jaké zásuvky zastrčíte Jarmark?“, *Kolo*, 11, č. 3, s. 48–491947c *Václav Sivko. Výstava výtvarné práce z let 1940–1947*, s. [2].

MENCLOVÁ, Věra a Bohumil SVOZIL, Václav VANĚK

2002 *Slovník českých spisovatelů* (Praha: Libri)

PEŇÁS, Jiří

1993 „Jak zní portugalsky Listopad“, *Lidová demokracie* 8. 11. 1993, 40, č. 259, s. 10.

PŘIBÁŇ, Michal

2008 *Prvních dvacet let* (Brno: Host)

SYNEK, Jiří

1940 „Cihelna“, *Národní listy* 24. 11. 1940, 80, č. 321, s. 10

1941a „Fabrička Zdenka“, *Národní listy* 29. 1. 1941, 81, č. 29, s. 2

1941b „Povídky z města“, *Národní listy* 16. 2. 1941, 81, č. 47, [nedělní příloha, s. 2]

1941c „Záhyb řeky“, *Národní listy* 3. 5. 1941, 81, č. 122, s. 2

2006–2008 *Slovník české literatury po roce 1945* [online] [cit. 28. 10. 2018], dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1063&hl=franti%C5%A1ek+listopad+>

WERNISCH, Ivan a Vladimír KARFÍK

1998 „Co bylo, bylo“, *Literární noviny* 29. 4. 1998, 9, č. 17, s. 7

Mgr. Dagmar Vobecká, vobecka@ucl.cas.cz, Oddělení 20. století a literatury současné, Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Česká republika / Department for research into 20th century and contemporary literature, Institute of Czech Literature of the CAS, Czech Republic

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.